

Mgr Anna Larenta
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Filologiczny

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Temat: *Twórczość Olgi Tokarczuk w perspektywie geopoetyki*

Praca jest próbą usytuowania twórczości Olgi Tokarczuk, jednej z najczęściej nagradzanych współczesnych polskich pisarek, w perspektywie geopoetyki. Pisarstwo Tokarczuk, podejmowane wprawdzie wielokrotnie jako problem badawczy, w gruncie rzeczy nie doczekało się całościowych odczytań. Niniejszą pracą chciałabym chociaż trochę zapełnić lukę, która powiększa się wraz z kolejnymi publikacjami oraz stabilizowaniem się pozycji autorki w polskim kanonie literackim. Rozważania swoje opieram na propozycjach metodologicznych, rozwijanych w zakresie geopoetyki przez Elżbietę Rybicką i Elżbietę Konończuk.

Praca składa się ze wstępu i trzech rozdziałów. Rozdział pierwszy zatytułowany *Od poetyki przestrzeni do geopoetyki* przedstawia teoretyczne i metodologiczne podstawy refleksji nad stematyzowaną w literaturze przestrzenią oraz proponuje narzędzia analizy i interpretacji tematów przestrzennych. Punktem wyjścia rozważań nad przestrzenią jest koncepcja chronotopu Michała Bachtina. Jako kontekst przywołują także poetyki przestrzenne Wasilija Szczukina, Władymira Toporowa, Gastona Bachelarda, a także Janusza Sławińskiego i Michała Głowińskiego. Przywołana zostaje tu także teoria zwrotu topograficznego w szerokim kontekście geografii humanistycznej (reprezentowanej przez jej założyciela Yi-Fu Tuana oraz polskich kontynuatorów jego myśli, Dobiesława Jędrzejczyka, Jacka Kaczmarka, Mikołaja Madurowicza) oraz historii topocentrycznej według koncepcji Karla Schlögela. Rozważania nad poetyką przestrzeni oraz zwrotem topograficznym są wprowadzeniem do interesującej mnie perspektywy geopoetyckiej, która jest kontekstem zaproponowanych tu rozważań nad twórczością Tokarczuk. Pierwszy rozdział zamykają przykładowe analizy współczesnych utworów Andrzeja Stasiuka, Ziemowita Szczerka, Michała Książka, Mariusza Wilka, Filipa Springera, dobrze ilustrujących zarówno zwrot topograficzny, jak też wykorzystujących autotematycznie potencjał geopoetyki jako metodologii.

Rozdział drugi zatytułowany *Olgi Tokarczuk projekt humanistyki nieantropocentrycznej*, łączący zwrot topograficzny ze zwrotem ekokrytycznym, poświęcony został projektowi humanistyki nieantropocentrycznej wyłaniającemu się z twórczości literackiej i eseistycznej Olgi Tokarczuk. Przedmiotem interpretacji są w tym rozdziale utwory w których autorka podejmuje rozważania nad tym, co pozaludzkie. Interesują mnie zatem utwory odwołujące się do empatii jako pozaempirycznej metody poznawczej, jak np.: *Moment niedźwiedzia*, *Ostatnie historie*, *Dom dzienny, dom nocny*, *Prawiek i inne czasy*, *Prowadź swój pług przez kości umarłych*, *Opowiadania bizarne*. Jako kontekst interpretacyjny tychże przywołuję ekokrytykę, pozwalającą badaczowi spojrzeć na świat jako sieć wzajemnych zależności. Współczesna humanistyka, w obliczu szybkich zmian zachodzących w dzisiejszym świecie, próbuje znaleźć nową formułę opisu świata, u podstaw której leży deantropocentryzacja, proponująca odejście od dotychczas obowiązującego paradygmatu antropocentrycznego opisu świata. Tokarczuk w swoich utworach daje przykłady pełnego szacunku i empatii wobec nie-ludzkich bytów, z którymi dzielimy przestrzeń życiową. Interesuje ją zatem miejsce zwierząt, roślin, grzybów i rzeczy w sieci wzajemnych zależności. W powieści *Prowadź swój pług przez kości umarłych*, przyjmując perspektywę nie-ludzką, autorka posługuje się pojęciem „światoczcucie”, przeciwstawianym ludzkiemu światopoglądowi. Według głównej bohaterki – Janiny Duszejko – zwierzęta odbierają świat właśnie za pomocą światoczcucia. Przyjmuję tę kategorię jako pomocną w opisanu zjawisk, będących przedmiotem zainteresowania humanistyki nieantropocentrycznej i zwrotu ekokrytycznego. Powyższe rozważania włączam w perspektywę geopoetycką, gdyż wpisują się one w dyskurs przestrzenny zajmujący się związkiem człowieka z konkretnym miejscem, które współdzielili on z innymi bytami nie-ludzkimi. W podrozdziale zatytułowanym *Grzyby* przedstawiam szeroko zakrojony przez Tokarczuk projekt kreowania świata przedstawionego opartego na sieci wzajemnych relacji – połączeń, którego najbardziej trafną ilustracją jest system grzybni. Dekonstruując dychotomiczny podział świata, Olga Tokarczuk proponuje w swoich utworach, właśnie rozumienie systemu grzybni jako metafory epistemologicznej. Próbuję pokazać, w jaki sposób wyobraźnia twórcza zdominowana obrazem grzybni, wpływa na narracyjną strukturę dzieł Tokarczuk. Hybrydyczność, rozumianą jako część naturalnego porządku, a więc uwarunkowaną przestrzennie, poddaję analizie z podrozdziale zatytułowanym *Hybrydy*. Interesuje mnie metamorficzność międzygatunkowa bohaterów prozy Tokarczuk determinowana przestrzennie, zależna od konkretnego geograficznego miejsca. Włączam zatem te interpretacje w perspektywę geopoetycką.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym *Olgi Tokarczuk poetyki doświadczenia przestrzennego*, rozpatruję różne typy doświadczenia przestrzeni, posługując się przykładami, stanowiącymi próbę studium przypadku. W pierwszym podrozdziale zatytułowanym *Stan wojenny w doświadczeniu Anglika – „Profesor Andrews w Warszawie”* przybliżam labiryntową i absurdalną, z perspektywy obcokrajowca, przestrzeń Warszawy w momencie ogłoszenia stanu wojennego. W drugim *Mityczna przestrzeń labiryntu – „Bieguni”* przedstawiam proces mityzowania przez autorkę przestrzeni geograficznej, której nadaje ona formę labiryntu. W podrozdziale *Performatywność literatury – „Bardo. Szopka”* przedstawiam przykład sprawczej roli literatury, która ma moc wytworzenia miejsca (tytułowego Barda) i naniesienia go na turystyczną mapę Polski. Ostatnie podrozdziały: *Przestrzenie emotywnie – „Księgi Jakubowe”* oraz *Geografia „Ksiąg Jakubowych” – przypadek Iwania i Kamieńca Podolskiego* są próbą spojrzenia na emotywny i sensualny wymiar przedstawionej w powieści przestrzeni. W rozdziale tym – robiąc zbliżenia na kilka skadrowanych przeze mnie miejsc geograficznych – poddałam analizie sposoby artykułowania doświadczenia przestrzeni przez pisarkę.

Anne Lorente